

kezőket olvassuk: „Egy kitűnő költőnél, akivel a Duna mentén ismerkedtem meg, megértésre találtam, és tudatosíthattam magamban, mi is a magyarság. Egyebek mellett az volt a véleménye, hogy az országa küldetésével tisztában levő magyar-nak ismernie kell egy szláv nyelvet, hogy megérthesse Magyarország helyzetét, hogy megértse és érezze, milyen nyelvi és etnikai elemek olvadtak bele a magyarságba”. Vincenz részt vett a fővárosunkban 1944-ben kiadott lengyel Áprily-kötet szerkesztésében, sőt tucatnyi verset is lefordított.

A lengyel író nevéhez fűződik az 1943-ban ugyancsak Budapesten megjelent Ady-válogatás bevezetője, a felszabadulás évében pedig Nógrádverőcén írta meg Shakespeare-tanulmányát. A háború befejezése után nem tért vissza hazájába, hanem egy idő múlva Franciaországban telepedett le, ahonnan egyébként ősei évszázadokkal korábban Lengyelországba kerültek. (Ez magyarázza a Vincenz név eredetét.) Magyar vonatkozásokat találunk „*Qu' une larme dans l'océan*” című, Franciaországban az 50-es években keletkezett esszéjében, és ott fejezte be a háború alatt fővárosunkban elkezdett nyelvészeti tanulmányát. „*Hódmező*” című esszéjét élete végén is fontosnak tartotta. Ezt bizonyítja, hogy a „*Magyarország kapujá*”-val együtt — 1965-ös párizsi esszékötetében ismét kiadta.

D. MOLNÁR ISTVÁN

STANISLAW VINCENZ

Hódmező

A TÁJ MÍTOSZA

...A táj, mint a történelem háttére és eredménye. Háttér, amely fennmarad, amely az emberi munka sok milliónyi verejtékcseppjének eredménye, a munkáé, amelyről keveset vagy kevéssé fontosat tudunk meg az emberi tettek írott történelméből...

Ilyen és hasonló gondolatokat ébresztett bennem a magyar Alföld egyik távoli zugában véletlenül tett kirándulás. Sajnos, különösebb előkészületek, előzetes tájékozódás nélkül mentem oda. Olyan vidékre rándultam ki, amelynek mintha nem is lett volna története: végeláthatatlan pusztába, ahol látszik a táj nagy átalakulásának nem szűnő folyamata. Magyarország földrajzának és történelmének felszínes ismerete, a gyenge nyelvtudás, a szinte automatikusan ható érzelmi motívumok hiánya... mindez természetesen nem segíti elő a mélyebb megismerést, és főleg ítéletek kimondására nem jogosít fel. Ám akárhogy is van, lehetővé teszi benyomásaink és gondolataink közvetlen leírását. Feltéve, hogy ilyen közvetlenség egyáltalán létezik, hiszen minden ember benyomásainak és ítéleteinek van pszichikai háttére. A történelmi helyek érzelmeket sugároznak ki magukból. Néha elég kimondani: Mohács, Kenyérmező, Maciejowice, Kutno, Grunwald... Másrészt, az irodalom vagy közmondások és szólások jóvoltából, egyes jelentéktelen helységeket valamilyen humoros dicsfény övez. Olyanokat, mint Abdera, mint Tarascon, mint a Mikszáth Kálmán által halhatatlanná tett Bábaszék, mint nálunk Paczykóv vagy Pipidówka. Az én felületes ismereteim szerint, mint említettem, Hódmezőnek, a magyar Alföld e szögletének nincs sem hősi, sem anekdotikus múltja. Mégis azt hiszem, az ott szemem elé táruló háttér egyhamar nem halványul el bennem. Benne van a nemzet életének folytonos jelenléte. És a lehetőségek reménye. Olyan korokban, amely csordultig van tettekkel, amelybe, úgy tűnik, nem fér már bele

több cselekedet, tehát történés, keletkezés, de elmúlás és pusztulás sem, az ember hálás azért, ami még van: pusztá, amelyet ugyan művel és használ az ember, ám mégis végtelen, érintetlen...

Az igazi magyar Alföld déli részén, Csongrád megyében (állítólag szláv elnevezés, jelentése fekete város, így magyarázta nekem a szegedi múzeum igazgatója; talán még az avarok korából származó helységnév, akik szláv nyelvi elemeket vettek át), Szegedtől északkeletre, a Tisza által kettészelve terül el Hódmező. A Tisza a Prut növére. Akaratlanul is eszembe jut forrásvidéke. Onnan már csak egy ugrás, és látni a mi zöld Wierchowinánkat. A mélyben és körös-körül a távolban félelmetes rengeteg, Közép-Európa ma is legnagyobb erdőrezervátuma... És a bűvőhelyekkel, változatossággal és meglepetéssel teli vidékekről, a táncot járó és dalt locsogó víz reményeinek országából milyen messzire sodródtunk, ki-ki a maga módján, te kanyargós, zúgó, örvénylő Tisza!? Egyhangú vidékre, a harmatot és az embert egyaránt magába szívó ég alá. Olyan vidékre, amely megrémít, nem is tudni, mivel, egyhangúságával vagy éppen gazdagságának kísértésével? Vajon ez ugyanaz a kristálytisztán csobogó Czarnohora menti Tisza, amelynek hullámaiban a hunok királyának, Attilának koporsóját kerestük? Ez inkább, mint Mikszáth Kálmán joggal nevezte, a magyar Nilus. A vidék félelmetes és jótévő istene, aki öntözi a kincset adó feketeföldet és feketefölddel átítatott hullámokat görget ide. A Tisza partja lágyan omló, a folyó szigetei fáktól zöldellnek, néha csak oázisok a hatalmas térben, rengeteg a veszedelmes örvény — a halak paradicsoma. Ahogy a magyar Alföld földművelő lakossága nyáron a végelethetetlen pusztába indul, úgy hagyják el városkájukat a halászok, és csaknem fél éven át csónakjukban, a Tisza vízáradataiban élnek.

A szigeteken és a Tisza partjain itt-ott apró halászkunyhókra lelünk, amelyekben csak nyáron laknak. Ezek a kunyhók egyben fogadók és üzletfélék is a halkedvelők számára. Olcsón lehet itt kapni a híres halpaprikásból vagy az olajban sült halból. Olyan halból, ami, azt mondják, csak akkor ízlik igazán, ha Tiszavízben főtt, és készítése közben, Mikszáth Kálmán szerint, az öreg halászok latin szavakat mormoltak. Abban, amivel jóllaktunk, volt *sapor, color et odor*, bár a régi szokás ellenére — és ez korábban megengedhetetlen volt — asszony főzte. Egyébként talán nemcsak a latin tudás hiánya okozta, hogy régen nem lehetett nőket látni a halászcsonakokban és a Tisza menti kunyhókban. Mert mint azelőtt a pásztorok, a halászok sem vitték magukkal családjukat, feleségüket a mezők pusztaságába, a Tisza vízi pusztaságába. Még ma is sok halász egész életét magányosan, család nélkül éli le. Ez a nők nélküli élet, gyakran csaknem fél éven át, úgy, ahogy a mi fennsíkjainkon, a múltban megkülönböztető bélyeget nyomott a halászok és pásztorok életére.

A Tisza mentén és túl a Tiszán végtelen, többnyire már mintaszerűen megművelt síkság terül el, ahol állítólag még a XIX. században is hódok tanyáztak. Központja Hódmezővásárhely város, ami a hódok mezejének vásárhelyét jelenti. Nevét, mint meglátjuk, nem véletlenül kapta. A város távol esik a fő közlekedési útvonalaktól, provincionális a szó pontos, de egyben legjobb értelmében, gazdag és tiszta, és olyan nyugalmas, hogy egyszerűen nehéz elhinni, ma ilyesmi is létezik Európában. Nagy területen fekszik, több mint 60 000 lakosa van. A környéken itt-ott még megtalálhatók a hódok egykori mezejének maradványai, a kisebb-nagyobb mocsarak. Valamivel távolabb, ilyen maradvány a híres Fehér-tó. Igazi madárrepülőtér, Európa és Ázsia költöző szárnyasainak pihenőállomása. Amit a szegedi múzeumban láttam, csodálkozásra készített, mert az egzotikusnak tartott, Egyiptomból vagy a Volgán túlról érkező madarak nemcsak erre vonulnak tovább, és nemcsak meglátogatják Fehér-tót, hanem a Káspi-tenger kacsái fészket is raknak itt. Vékony, vörös lábú madarak ezek, olyanok, mint a futurista karikatúrák, valószínűtlenül felfelé hajló csőrüket mintha valaki készakarva meggömböztette volna. Azután a Dnyeszter mentén és egész Lengyelországban jól ismert bibicék... és természetesen ragadozómadarak sokasága, amelyek már a tudósok előtt felfedezték a tó gazdagságát. Raj-

tuk kívül rengeteg madárfaj, amelyeket még soha nem láttam. E terület tudományos feldolgozása kétségtelenül a szegedi múzeum és a magyar tudomány dicsőségére válik majd. Mindezek a madarak a maga nemében egyedülálló „tengerszem” köré sereglenek, amilyen Fehér-tó és néhány kisebb vízfelület. Az embernek az az érzése, hogy ezzel a „szemmel” felmérhetetlen földalatti vizek tekingetnek ki a világba. Mert tudnunk kell, hogy az egész Alföld alatt a mélyben valóságos földalatti tenger van, amely valamilyen módon bizonyára termékenyebbé teszi a síkságot. Az egész környéken gyakori artézi kutak e mélységekből látják el ivóvízzel a lakosságot, de ha a tavaszi záporok nyomán több lesz a víz annál, amit a föld el tud nyelni, előtörnek a földalatti hullámok, és elárasztják a sík vidéket. Ilyenkor, ameddig a szem ellát, mindent víz borít, mint nekem bizonygatták, nem egyszer övig érő, és ilyenkor csak csónakkal lehet közlekedni.

A természet ezen elemével mintegy aláaknázott Hódmező és az egész Alföld maga is az elemek birodalma. Szép látvány nemigen van a vidéken, nincsenek rajta gyűrődések, tagolatlan. Résezi beleolvadnak az elemek végtelenségébe, az égbolttba, a felhőkbe. A természet elemeivel az itteni ember szembefordítja makacs akaratát, józan eszét, kitartó, folytonos munkáját. És ebből születik az új elem: az árvizek által gyakran ostromolt, de végül is győzedelmeskedő, valóban elemi erővel növé búza, kukorica.

*

...Bár a gazdasági életet megbéklyózza, fogságában tartja a munka, leköti a határtalan pusztaság, mégis a szétszóródással és felaprózódással való határozott szembeszegülés, az ösztönös városiasodás jellemző rá. Ez a szabad és független, magukat önként fegyelmező emberek szövetkezésének alapja. Az erős magánérdeket, a család önmagáért való életét, ami Magyarországon mindenütt szembetűnő, itt a városi együttélés szervezete szabályozza. Ha a magánérdek a család sejtjének hárttyája, amely mintegy a társadalom alkotóelemeinek keveredését akadályozza, akkor errefelé legalább azt nem látjuk, hogy e sejt hárttya keményedne, hogy szarusodni kezdene, a társadalom szervezetét károsítaná.

Ami az emberek külső megjelenését illeti, az ittenieknél szembetűnő a törökös jelleg. Sokan, főleg a férfiak, Ukrajna népére és a kozákokra emlékeztetnek. A többség kálvinista, mértéktartó, szűkszavú, komoly, sőt búskomor, de jóindulatú. Nyáron az árvíz okozta károkat tüntetik el, gazdagságuk és szegénységük egyaránt a munkájukat megszabó puszttól függ. Láttam őket templomban is, ahogy magukba mélyedtek, elgondolkoztak, csendesen ültek vagy buzgón és komolyan énekeltek. Láttam a piacon, ahogy jámboran egyezkedtek, barátian, de nem harsányan. A hatóság, az állami méltóságok előtt illedelmesen éreztetik szabadságukat és függetlenségüket. A vidék legnagyobb városa Szeged. Kossuth leghűségesebb városa, ahogy ő mondta, „a nemzet büszkesége”. Így hát nem nehéz a házigazdáikkal beszélgetni. Tárgyalunk erről is, arról is. Sőt bőbeszédűvé válunk. Igaz, a kelleténél később tisztába jövök azzal, hogy velük folytatott társalgásom, mármint az én részemről, komikus hatást kelt. Nem tettem szert arra a képességre, hogy kevés szót használva beszélgessek egy olyan nyelven, amelyet igen hézagosan ismerek. Inkább ahhoz szoktam hozzá, hogy gondolataimat hűen, pontosan fejezzem ki. Igen, nem tanultam meg, hogy a leghétköznapibb fordulatoknak nagy előnyük van, mert, mint az embereket elválasztó folyón a gázló, ezek is megkönnyítik az átkelést az egyik partról a másikra. Ám ahogy a magyarokkal, különösen a vállas, mélabúsan mosolygó öregekkel szóba elegyedtem, egy dolgot megtanultam: hogy megértsük egymást, nem kell mindent kimondani, hogy néha még beszélni sem kell. A beszéd teremtette közeledés és kapcsolat néha nyilvánvalóan bizonyítja és tartósabbá teszi azt, ami már korábban megvolt.

Más országok közül az ottani emberek Oroszországot ismerik a legjobban... Beszélgetéseinkből kiderült, hogy nem igen hisznek a propagandának, amely

azt hirdeti, hogy Szovjet-Oroszországban a parasztnak rosszul megy a soruk. Nem az én dolgom, az idegené és vendég menekülté, hogy bárkiben is rossz érzést keltsék. Nem illet vitába szállni az országos propagandával, sem pedig azt helyeselni. A legkényelmesebb az volt, hogy megkérdeztem, mi erről az ő véleményük, mert én Oroszországban nem jártam. Beszélgetőpartnereim hittek a józan paraszti észben, és az volt a véleményük, hogy ott a parasztnak uralkodnak.

Mindenesetre itt Hódmezőn józan és igazán értelmes, de kemény, sajátos emberfajttával találkozunk, amelyet a sors mély függetlenségérrel és egyben belső, egészséges fegyelmességgel ajándékozott meg. Ez mindenekelőtt a föld adománya, a hozzá kötődő, belőle születő szervezethez ajándék.

Önkéntelenül eszébe jut az embernek, vajon olyan népnél, amely ha máshogy nem, ösztönösen megőrizte szellemi különállását, nem fedezünk-e fel elkülönültséget a népi kultúrában is. Ha gyalogosan vagy járművel bejárjuk a puszták útjait, érezzük a nálunk megszokott kápolnák, keresztek, feszületek hiányát. De így felelünk magunknak: hiszen ez fában szegény vidék, ezenkívül kálmínista társadalom, amit alkot, másféle. Mégis, a múzeumban látott nagyszerű hordókra és szalmafonásokra visszaemlékezve, önkéntelenül feltesszük a kérdést: vajon legalább a háziipar, az itt rendelkezésre álló anyagokat felhasználva, nem fejlődött-e ahhoz hasonlóan, ahogy nálunk Łowicz környékén, ahol a nép a szalmából készült tárgyak fantasztikus gazdagságát teremtette meg? Sajnos, semmi hasonlóságot nem vettünk észre. Nem vettük észre még a kultúrának a pásztorélettől örökölt maradványait sem, amelyekről Győrfy István professzor, a pásztorok újabb kutatói közül pedig dr. Gunda Béla tájékoztatót. Már amikor egy-egy portára bementem, sehol sem láttam például az annyira jellegzetes komondorokat (állítólag ez a kunok idejéből való kutyafajta), sem a kuvaszoknak nevezett régi juhászutyákat, de néhány tehetősebb gazdaságban láttam szép és fenyegető bernáthegyieket. Hasonló a helyzet a szarvasmarhával. A régi magyar fajtákat már nem találjuk meg. Ami van, mind idegenből való, bár jól meghonosodott. Elég régen eltűntek már azok az állatok is, amelyek a népi ruházat darabjainak anyagát adták. Nincs meg például az a durva-gyapjas magyar juh, amely különösen alkalmas volt a „gubás” és „szúr” nevezetű régi bundák készítésére. Ezeket vagy szőrös részükkel kifelé fordítva hordják, vagy vastag gyapjából szövik, és csodálatosan kivarrott gallérral díszítik. A pusztán, ahol a pásztoroknak néha még kunyhójuk sem volt, sőt tető sem a fejük felett, a rossz idő és a hideg ellen egyedül a hatalmas méretű „szúr” nyújtott védelmet. A múzeumokban és Magyarországon egyes vidékeinken is még gyönyörű példányai láthatók. Hódmezőn ez a ruhadarab már elég ritka.

Hasonlóan áll a dolog a sajátos szellemi kultúrával. A magyar dalok előadójának és megőrzőinek szerepét (úgy, ahogy Szerbiában is) a cigányok vették át. Falusi, nem cigány zenészekkel már nem találkozunk. Az élet városiasodása, úgy tűnik, megkönyvitte ezt a folyamatot. A cigányok játsszák, éneklük és idézik fel a magyar Alföld népének saját ősi dalait. Azt is példázza ez, hogy olyan idegen elem, mint a cigányság, mennyire elválaszthatatlanul össze tudott nőni az országgal. Megtudtam viszont, hogy Szentes városban él még három öreg, akik tudnak játszani két furcsa, ősrégi, *nyenyere* és *tekerő* nevű billentyűs hangszereken, amelyek a mi kolduslantjainkra emlékeztetnek. Maguk a hangszerek a múzeumban láthatók. Érdekes, számomra különösen izgalmas lenne meghallani hangjukat és megtudni, megőrkítették-e azt hanglemezen.

Egyébként lehetséges, hogy más vidékeken több nyoma vagy megjelenési formája van a sajátos népi kultúrának. Viszont, mint nálunk, úgy itt sem szabad megfélemlíteni arról, hogy azok a híresnek kikiáltott vidékek, amelyek a városi kispolgárok elragadtatását kiváltó népművészeti tárgyakat készítik, korántsem az igazi népművészet alkotóműhelyei... Csak ott, ahol megmarad valami a régi életmódból, maradnak meg a sajátos régi kultúra formái vagy alkotásai. Talán az egyetlen ilyen emlék, amelyre kirándulásomon rátaláltam, az úgynevezett *banyakemence*, vagyis kemencevénasszony. Valóban hatalmas, hasas, szoba nagyságú, két, alapjá-

val összeérő csonkakúp formájú kemence. A tiszta szobában áll, és a konyha felől tüzelnek benne. Szalmával fűtve melegít a zimankós téli hónapokban... Általában véve és külsőleg a Hódmező környéki gazda hasonlóná vált a nyugat-európai paraszthoz. Tulajdonképpen Magyarországon élő európai paraszt. Sőt azt is mondhatnánk, szinte hősiesen arra törekszik, azon fáradozik, hogy így legyen.

Miben különbözik hát ez a nép a többitől? — kérdezhetné meg valaki.

Az, amit egy sajátos vidék az egész társadalom életéhez hozzász, nem kell, hogy okvetlenül a külsőségekben, az első szempillantásra látható legyen. Ha Hódmező környékének lakosságát a magyar parasztság képviselőinek fogadjuk el, mint már mondtuk, találunk bennük valamit, ami rendkívül értékes az ország társadalmi és politikai szervezete számára. Ez a természetnek kiszolgáltatott ember találékonyasága és szabadsága, amely fegyelmezettséggel és az erők egyesítésével társul. Az egész szervezet pedig jelentős mértékben a táj sajátosságain alapszik. És úgy tűnik, ami fontos, hogy az ilyen típusú szervezet nem válhat élettelené. A magyar Alföld parasztja nem kényelmesedhet el, nem élvezheti mértéktelenül a már elvégzett munka gyümölcseit, már csak azért sem, mert a földalatti vizek szüntelenül fenyegetik, arra készítetik, hogy éberem őrködjön. Talán egy idő múlva a harc kevésbé fogja kimeríteni. Talán kevésbé fogja kiszívni az emberek erejét, kevésbé fogja pusztítani egészségüket. Talán eltűnik a gyermekarcok sápadtsárga színe, megszűnik a tüdőbaj, és lecsökken a halálózások igen magas száma. De az őrködés és az elemekkel folytatott harc megmarad. Csupán egyenlőbbek lesznek az esélyek... Talán a közéletben is megelevenednek majd a hagyományokban gyökerező sajátosságok, amelyekről a költészet és a dalok tudnak vagy tudni akarnak. Ezek a sajátosságok előbb vagy utóbb kifejeződnek majd az alkotó tevékenység minden területén, végül szellemi téren is. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy vázlatunk igen felszínes, futó benyomásokon alapszik, nem pedig hosszabb együttélésből, ismerkedésből született...

Visszafelé vonattal átutaztam a szépen megművelt magyar Alföldön, azon a vidéken, ahol egykor idegen törzsek, a kunok éltek. Eszembe jutottak Herczeg „Pogányok”-jának képei. Hiszen a kunok polovecek, akiket mi ismerünk a régi szláv, orosz, „Ének Igor hadáról” című sztyepei eposzból! Még ma is Magyarország egyes vidékein ezeket a szláv etnikai területek határán élő magyarokat... „palóc”-oknak nevezik. És a kunok utódai ma is, a többiekkel együtt alkotják a szellemében valódi magyar népet.

Szép júniusi hajnalon mondtam búcsút a magyar Alföldnek. Eszembe jutottak Dante szavai:

„O beata Ungheria! — se non si lascia — malmenare...”

Hódmezővásárhely, 1943.
Fordította: D. MOLNÁR ISTVÁN